

Az „Isten, ki Lengyelhont” kezdetű himnikus ének és a porosz cenzúra a 19. század második felében

*Kucharczyk, Gregorz: „Boże coś Polskę” – pieśń „politycznie tendencyjna”.
Aspekty działalności pruskiej cenzury w drugiej połowie XIX w. = Kwartalnik Historyczny,
107. rocz. 2000. 3. no. 27–41. p.*

A korszerű lengyel nemzettudat a 19. század folyamán – kénytelen-kelletlen három államalakulatban – porosz, orosz és osztrák uralom alatt fejlődött.

A hajdani Nagy-Lengyelország porosz megszállás alatt, poznaíni tartományként létezett. A tartomány vezetői, ismerve a lengyelség szabadságszeretétét és kurázsiját, teljesen nyugodtan sohasem aludhattak. Mindazonáltal – tekintettel a külpolitikai bonyodalmak lehetőségeire – csínján bántak a közbeavatkozásokkal, s szerették, ha a „gesztenyét kikaparni a tűzből” nem hatóságilag kellett. E tekintetben a lengyel katolikus egyház felhasználása volt – lett volna – a legkivánatosabb, mégpedig korántsem csak tekintélyének köszönhetően, hanem azért is, mert rendszerint köze volt az egyáltalán nem hatalombarát szerveződésekhez, cselekményekhez.

A tartomány két vezetője, előbb (1858-ban) Eugen von Puttkammer, majd (1861-től kezdve) Gustav von Bonin, pontosan érzékelték az „Isten, ki Lengyelhont” kezdetű és több más hasonló egyházi-hazafias ének tudatébresztő és lelkesítő hatását a tartományban élő lengyelség körében. Ezért mindketten azt követelték Leon Przyłuskitól, a poznaíni-gnieźnoi érsektől, hogy hatalmánál fogva tiltsa meg a szóban forgó, „politikailag tendenciózus” egyházi dalok éneklését a templomokban és a búcsújárásokon.

Különösen az öt versszakból álló (és esetenként „apokrif” versszakokkal is megdolgozott) „Isten, ki Lengyelhont” kezdetű – mondhatni – „templomi himnusz” nehezményezték, azon belül is annak a refrénjét, amely szó szerinti fordításban így hangzik: „Oltárod előtt könyörgünk, / Szülőföldünket, Urunk, kegyeskedj megóvni.”

A hatalom és az érsekség közötti levélváltásokban a refrén más és más értelmezése szerepelt. A hatalom szerint a „szülőföld” nem más, mint utalás a szabad Lengyelországra. Az érsekség szerint a „szülőföld” nem politikai fogalom, nincs semmiféle porosz államellenes éle. S különben is: I. Miklós cár lengyel királlyá koronázására született, ami még inkább kizárja bármiféle elmarasztalásának lehetőségét. Az érsekségi válaszlevelek konklúziója ezért: nincs ok, hogy az egyház betiltsa a szóban forgó éneket.

Az érsekség – természetesen – jól tudta: érvelése egyszerűen kifogás, ugyanis minden valamirevaló lengyel érzelmileg a szabad Lengyelországért könyörgött az inkriminált énekekkel – különösen ezzel a refrénnel. (Egy régi magyar fordítás is tanúskodik a refrén valódi mondanivalójáról, minthogy így szól: „Szent oltárodnál térdre hullva kérünk, / hogy szabad hazánkat, ó, add vissza nekünk.” Eltekintve attól, hogy az iménti szöveg érzelmesebb az eredetinél, de nyíltan kimondja azt, amit a lengyel eredeti kényszerűségből némileg elleplez. – A referáló megjegyzése.)

A hatalom nem volt hajlandó akceptálni az érsekség érvelését, s ezért újra és újra előáll a követeléssel. Az érsek hiába ajánl később kompromisszumot, hogy ti. hajlandó megtiltani az ének 4–5., nyíltan hazafias versszakának éneklését, egy következő levélben az „apokrif” versszakok éneklését is, ám a refrénről semmiképpen sem mond le. Mindhiába. A hatalom „fejébe vette”, hogy rendet csinál.

Ez 1863. június 16-i porosz kultuszminiszteri levélben történt meg, amihez a bátorságot az a tény is növelte, hogy időközben az oroszok uralta Lengyel Királyságban elbukott az ún. januári felkelés. Az 1864. évi úrnapi istentiszteleteken és körmeneteken – mondja

egy rendőrségi jelentés, mindenesetre nem lehetett hallani sem az „Isten, ki Lengyelhont” kezdetű éneket, sem más hasonlókat.

A legfeljebb kompromisszumokat ajánló Przyłudski bíboros utóda Mieczysław Halka-Ledóchowski lett, aki diametrálisan változtatta meg az egyházi álláspontot, s belement a kifogásolt énekek egyházi használatának megtiltásába. Ennek ellenére nem mindenütt és nem mindig hallgattak rá a lengyel hívők, bár kétségtelen, átmenetileg nagy lett az óvatosság. A későbbi események ismeretében Ledóchowski ténykedése – a lengyeliség maximális elnyomását célzó törekvés – véglegesen nem tudott soha érvényre jutni.

A porosz cenzúra által kezdeményezett és véghezvitt éneküldözési akció – érdekes módon – az 1851. évi, a korábbinál sokkal liberálisabb sajtótörvény égisze alatt ment végbe, míg az addig érvényben lévő, drasztikusan szigorú jogszabály ügyet sem vetett a most inkriminált énekekre, sőt kinyomtatásukat is engedélyezte. Ennek nyilvánvaló oka a „lengyel dolgok” fejlődésében található meg. Ám ez csak a porosz állam felől magyarázza a „kitüntetett érdeklődést”. Az érsekség hazafias kiállásának pedig az volt az oka, hogy tartott attól: a hívek, ha engedékenynek mutatkozik, elhidegülnek tőle.

Ákárhogy is: a porosz állam, bármint szerette volna elkerülni, hogy protestáns létére „katolikusellenesnek” tűnjék, az énekek üldözésével csak azt érte el, hogy a „lengyel” és a „katolikus” ugyanazon fogalomnak szinonimája lett egy folyton-folyvást erősödő nemzeti megújulási folyamat keretében.

Futala Tibor

Az ukrán történelmi gondolkodás a 19. és 20. században: Konceptió és periodizáció

Potulnyckij, Volodymyr: Das ukrainische historische Denken im 19. und 20. Jahrhundert: Konzeptionen und Periodisierung. = Geschichte Osteuropas, 1997. 1. H. 2–30. p.

A kis népek történelmét és annak periodizációját mindig egy nagy nemzet történelmébe integrálva foglalták össze. Az ukrán történelmi folyamatnak létezik orosz, lengyel és német értelmezése, sajátossága pedig, hogy nem jött eddig számításba Kelet-Európa történetének szövegkörnyezetében. Az ukrán történettudomány sokáig nem alkotta meg hiteles verzióját Ukrajna mint nemzetállam történetével kapcsolatban. A legfontosabb feladat volt egy ukrán nemzeti perspektívát keresni és találni; s így alakult ki, fejlődött a 19. és 20. század folyamán az ukrán történelmi gondolkodás.

A 19–20. század ukrán történelme a nemzeti mozgalmak története. A nemzeti gondolat fejlődése és a periodizáció szorosan összefüggnek. Az ukrán történészek korszakolására vonatkozó kutatásai nélkül Ukrajna és az ukrán nemzeti mozgalom történetét nem érthetnénk meg.

Mychajlo Hruševskyj történetkonceptiója

1. A terület kérdése: Ez egy elkülönült ukrán terület kialakulásának folyamata; korábban, a 19. században Ukrajna különböző történelmi, földrajzi, etnikai régiók konglomerátuma volt, külön-külön regionális történelmi tudattal. A 1–18. század a kozák hetmanok (katonai kormányzók) uralma. Az ukrán kozákok 1648-ban, kiváltságaik védelmében, Hmelnyickij vezetésével felkeltek a lengyelek ellen, ami Ukrajna Oro-